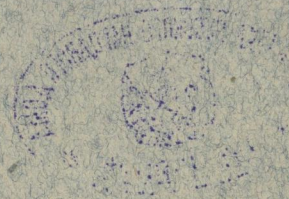

СТУДІЯ
Мих. Подолинського.

ПРАВДИНИЙ РУХЪ ВЪ СВРОНЬ.

Львѣвъ, 1883.
Накладомъ автора.

20413
И. Б.

ПРАВОПИСНЫЙ РУХЪ

ВЪ ЕВРОПѢ.

СТУДІЯ

Михайла Подолинського.

Передрукъ зъ фейлетону „Дѣла“.

У ЛЬВОВѢ 1883.

Зъ друкарні Товариства имени Шевченка.

підъ зарядомъ К. Беднарского.

411

010

1
D-11457

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ Д 11457

I.

Звычайно бувае у людей такъ, що чоло-
вѣкъ бачить въ оцѣ свого ближнёго кожду
найменшу трѣсочку, а въ своѣмъ власнѣмъ не
добачить и колоды. О насъ Русинахъ въ од-
нѣмъ взглядѣ бодай сего нѣякъ сказати не
можно. Бо хотяй всѣ мы на правописнѣй спра-
вы незмѣрно чуткѣ навѣтъ дражливѣ, хотяй
всѣ мы филологи, читаемо чужѣ книжки та
газеты, моглибы отже дуже добре знати, якъ
стоитъ правописна справа у другихъ народѣвъ,
— то помимо всего того держится у насъ до
нынѣ мовѣбы якѣй символъ вѣры се дивне за-
гальне пересвѣдченье, сей ложный аксіомъ:
що правописнѣй спору суть нѣбыто выключно
рускою, и то властиво галицко-рускою особли-
востею и спеціальностею. Тымчасомъ нѣчого
лекшого въ свѣтѣ, якъ переконатися и не-фи-

лологи, що правописні спори именно новѣйшими часами въ цѣлѣмъ свѣтѣ стали рѣчею дуже звичайною и що еще нынѣ у всѣхъ майже народѣвъ являються они бѣльше або менше на порядку дневнѣмъ и доскуляють всюды, коли вже не широкимъ масамъ, то бодай хочъ бѣднимъ учителямъ, ученикамъ, складачамъ и коректорамъ, котрыхъ ся справа въ першѣй линіи обходитъ. Дѣйшло вже до того, що и въ нашихъ школахъ правописна путаниця чужихъ языкѣвъ, именно же нѣмецкого та по части и польского, чимъ разъ бѣльше стає докучливою, а навѣть незносною.

Про нѣмецкѣй правописнѣй клопоты говорить цѣлый свѣтъ, то жартує и смѣєся зъ нихъ, то зновъ горячаться ними. Газеты доносять о нѣмецкихъ суверенахъ, що на актахъ предложеныхъ имъ до пѣдпису, дописують власноручно букву *h* всюды тамъ, где ви писано давнѣйше. Желѣзныи канцлеръ лютиться своимъ звичаємъ, дре такѣй самѣй акты, скоро не писанѣ такъ, якъ єму любо, воює противъ латиньскихъ черенокъ въ нѣмецкихъ книжкахъ и комендирує: „Es bleibt Alles beim Alten“. Помимо того лекше єму було обьединити Нѣмцѣвъ политично, якъ правописно. На єго ко-

менды и покликы не зважае нѣкто, и новій правописи ростуть, якъ грыбы по дощи. Рѣжній нѣмецкій министерства выдають розпорядженъе за розпорядженъемъ и нормують школьну правопись такъ щасливо, що набралося ихъ до той хвилѣ рѣвно ажъ чотыри: пруска, австрійска, баварска и саксоньска. Ученики лементують, а учителѣ и власти школьній прѣють надъ питанъемъ, котра властиво правопись на бѣжучій рѣкъ въ школѣ приписана. Майже такого самого пива наваривъ Малецкій польскимъ школамъ новѣйшими выдаными своєї граматики. Въ многихъ и важныхъ точкахъ змѣнивъ онъ радикально польску правопись и наслѣдкомъ того и такъ значный неладъ въ тѣй правописи починае прибирати чимъ разъ бѣльшій и голоенѣйшій размѣры. Однимъ словомъ, въ нашѣмъ найблизшѣмъ сусѣдствѣ, куды нѣ звернемось, всюды почувѣмо крикъ и галась, споводованыи правописными клопотами; але мы Русины маємо очи, щобы нѣчого не бачити и уши, щобы нѣчого не чути.

А намъ певно бѣльше якъ кому другому, годилось бы вчитися ѡтъ другихъ народѣвъ, та пора бы намъ, послѣдна пора розглянутись

по свѣтѣ и переконатись, що мы не самѣ, що отже наша правописна болѣзнь не есть постыдною, бо она загальна, стрѣчається навѣть у найбѣльше цивилизованныхъ народѣвъ, и цѣлкомъ природна. Ачей навчились бы мы тогда вже разъ не горячитись задля марницъ и не робити зъ комахи верблюда, зъ мизерныхъ буквъ питаня національного.

Въ надѣѣ, що мои стрѣчки причинятся хочъ троха до усуненя незгоды межи сынами нашої бѣдной Руси, користаюсь зъ пріязного запрошеня покойного редактора „Дѣла“ и пробую хочъ по его смерти, але все таки въ его газетѣ, представить поважнымъ землякамъ въ короткихъ чертахъ нынѣшний станъ правописного питаня у переважной части цивилизованныхъ народѣвъ, о скѣлько онъ менѣ знакомый.

Сказано powyше, що для ознакомленого съ предметомъ сей майже загальный правописный рухъ у всѣхъ народѣвъ не має въ собѣ нѣчого неприродного. И справдѣ не иначе, бо существовавъ онъ всюды зъ вѣку-правѣку, его початки сягають першихъ родинъ самого письма.

Письма знаємо два роды: одно не зважає

зовѣмъ на мову, на слова и есть выключно образомъ мысли, може проте служити рѣвно-часно для всѣхъ языкѣвъ и называея письмомъ образнымъ. Се письмо дуже недосконале, бо може передавати, и то лишь недокладно, самѣ только конкретнѣ понятя. Нимъ пользуются только народы стоячѣ на примитивнѣмъ степенѣ культуры. Нашѣ ребусы суть наследованьемъ того письма. Другѣй же родъ письма о много доскональшѣй, стараея зъобразжати посредствомъ видимыхъ для ока знакѣвъ, буквѣвъ, чутнѣ звуки людской мовы, выходячи зъ справедливой засады, що мова есть найдоскональшимъ и майже єдинымъ органомъ, посередникомъ людской мысли, що отже хочячи передавати людску мысль, треба доконче передавати мову, людске слово. Симъ другимъ родомъ письма, портретуючимъ, щобъ такъ сказати, людске слово а не прямо мысль саму, пользуются всѣ цивилизованѣ народы а именно племена цѣлои арѣйской породы, до котрой и мы належимо. Коли говоримо отже о правописѣ, то обходитъ насъ очевидно выключно только сей другѣй рѣдъ письма, такъ зване звукове азбучне письмо и только его маємо тутъ на оцѣ.

Исторѣя учитъ, що оригинальныхъ аз-

букъ, азбукъ, котрї не булибы утворенї на вѣбрь другихъ старшихъ альфабетѡвъ, въ цѣлости дуже мало. Грецкій и латиньскїй альфабетъ, руны, глаголитика, кирилиця, нѣмецке такъ зване готицке письмо (чи радше середновѣчна латиньска фрактура) всѣ тї письма мають одно жерело, а тымъ естъ, здався, письмо феникійске. Кождый отже нарѡдъ, переймаючи письмо ѡтъ другого народу, хочьбы ажъ и приновивъ се письмо до свого языка, має въ многихъ рѣчахъ звязанї руки. Вже напередъ можна сказати, що свѣдомо и несвѣдомо задержитъ ѡнъ зъ того письма не одно таке, що до его языка нѣякъ не годится — задержитъ въ наслѣдокъ вродженои чоловѣкови наклонности до консерватизму. Такъ знаємо, що знаки латиньскои азбуки не выстарчаютъ нѣ для одного зъ новыхъ языкѡвъ, послугуючихся тымъ письмомъ: всюды не достае то согласныхъ, то самогласныхъ, або переважно и одныхъ и другихъ. Помимо того не причинено до того альфабету нѣгде нѣ одной самогласной а зъ согласныхъ кромѣ *v* еще хїба *j* *), надаючи сѣй

*) Римляне, якъ знаємо, не робили рѡжницѣ межи *u* и *v* а межи *i* та *j*. Прим. автора.

буквъ найрôжнѣйшій значеня: *ж*, *дж*, *х*, *й*.
 Однѣ Сербы мали тôлько смѣлости, вложить до гражданки два новѣ знаки на звукъ нашего *дзъ* и *цъ* и лат. *j*. Всюды инде послугуются въ такихъ разяхъ або комбѣнаціями буквъ: *szcz*, *sz*, *tsch*, *ch*, *gl*, *il*, *lh*, *au*, *eu*, *ou*, *ee*, *oo*, и т. д., або зновъ знаками надъ чи пôдъ латиньскими буквами: *a*, *e*, *á*, *é*, *ó*, *ě*, *š*, и т. д., зъ чого выходитъ, що одинъ и той самъ письменный знакъ читается въ рôжнихъ разяхъ рôжно. Зъ того видимо, яке то незмѣрне поле подае сама азбука для путаницъ и для правописныхъ спорôвъ!

Щобы объяснити сказане по можности наглядно, подумаймо собѣ ось такій прикладъ. Якійсь новѣй нарôдъ починае бути письменнымъ и прѣймае латиньске письмо, бо або лишь его одно знае, або ему сказано, що тымъ письмомъ пишуть всѣ найкультурнѣйшій народы: Англичане, Французы и т. д. Въ языцѣ сего народу приходятъ звуки нашихъ буквъ *й*, *ч*, *х*, *к*. Що ему тутъ чинити: кого слухати, чи Англичанъ, чи Французôвъ, чи Нѣмцѣвъ, (котрѣ часто такожь пишуть латиньскимъ письмомъ), чи Испанцѣвъ, чи може Полякôвъ? Звукъ *й* пишуть сѣ народы разъ *j*, разъ *y*; звукъ *ч* разъ *ch*, разъ *tsch*, разъ *č* або

зновъ *sz, cs, ts*, и т. д.; авукъ *x* пишутъ однй черезъ *j*, другй черезъ *ch*, а звукъ *k* разъ *s*, то зновъ *k, qu*, або навѣтъ *cu, ch*, и т. д. А що чинити доперва съ звуками, котрыхъ въ сихъ мовахъ нема и котрй властивй тѣлько новому языкови? Отъ и клопѣтъ готовый, путаниця нехибна!

Перша отже и найважнѣйша причина правописныхъ клопотѣвъ, лежитъ незаперечно въ недосконалости всѣхъ азбукъ*). Хотѣвши проте хочѣбы тѣлько яко-такъ вѣрно передавати на паперѣ звуки котрого небудь языка, не легко дѣйдеся до цѣли, вже по тѣй однѣй причинѣ, що буквъ не достае. И справдѣ, много то часу мусѣло уплысти закимъ усталилось у поодинокихъ новѣйшихъ народѣвъ, пишучихъ латиньскимъ письмомъ, правило, въ якій способъ писати хочѣбы такй простй звуки якъ: *x, z, dz*, котрыхъ нема въ латиньскѣмъ языкѣ! Ёще бѣльше часу до усталеня правописи потребували численнй новй самогласнй. Въ фран-

*) Навѣтъ нашѣй, впрочѣмъ богатѣй въ знаки гражданцѣ, недостае множества самогласныхъ, а такожь и согласныхъ, особливо змягшенихъ, пр. *дѣ, цѣ, тѣ* и т. д., а зновъ *ѣ* має ажъ три значеня: *е, е, ѣ*.

цускѣмъ маємо н. пр. самого *e* пять родѣвъ, въ англійскѣмъ *o* и *a* мають по чотыри рѣжнѣ звуки, и т. д. Много то треба було часу, закымъ все тѣ ѡтгѣнки небувалыхъ въ латиньскѣмъ языцѣ звукѣвъ найшли свѣй выразъ въ письмѣ новыхъ народѣвъ?

Другою природною причиною правописныхъ трудностей есть сей звѣстный каждому фактъ, що кождый языкъ розпадаеся на нарѣчя. Котре нарѣчяе мае бути письменнымъ? Навѣтъ коли се пытанье порѣшится, все еще въ многихъ случаяхъ навѣтъ наука не може рѣшити, котра форма слова правильнѣйша. Нѣмцѣ до нынѣ, помимо докладной знакомости исторіи и етимологіи своего языка не знаютъ, чи писати *keuschen* чи *keichen*, бо одні говорятъ такъ, а другіи такъ, а пень слова не звѣстный. Такожъ еще передъ пятьдесятьма роками не знали они, чи они *Deutsche* чи *Teutsche*, чи ѣдятъ *Brod*, чи *Brot*. Кромѣ того робить трудности писанье чужихъ слѣвъ и сей фактъ, що одно и те саме слово звучить различно, пѣсля того, въ якѣмъ стоитъ мѣсци. Возьмѣмъ за примѣръ хочѣбы наше *pѣдъ* або *зъ*: оба сѣ слова звучать разъ *pѣт*(тяти), *сѣ* (тобою), а другій разъ *pѣд*(обрати) *зѣ* (нимъ),

отже неоднаково. Такъ само звучитъ *д* на концѣ слова *дѣдъ* якъ *т*. Але чи можна писати *дѣтѣ*, скоро во всѣхъ иншихъ падежахъ чуємо звукъ *д*? Якъ бы тамъ нѣ було, всежь насуваєся въ кождомъ языцѣ тая труднѣсть: чи и о скѣлько треба по можности вѣрно ѳтдавати письмомъ кождѣсенькій звукъ слова? Чи не лѣпше и не простѣйше буде, ѳтступати гдѣколи ѳтъ чистой фонетики, сего головного принципу кождого звукового письма? И справдѣ, розходяться тутъ рѣжнѣй правописи значно. Однѣ зважають на видимый пень слова и на его спорѣдненье съ другими жѣючими словами, а часами такожь на спорѣдненье и съ старшими формами — и такѣ правописи называються етимологичными. Другѣжь на все те не зважають и поводуются выключно слухомъ, хочъ и они переважно стараються одну и ту саму форму писати кождѣй разъ однаково, хотяй не звучитъ она завсѣгды однаково, бо якъ вже було сказано, концевѣй буквы змѣняютъ звукъ свѣй пѣсля сусѣдства. Такѣ правописи зовутся фонетичными. Беть еще и третѣй рѣдъ правописей, такъ званый историчный, котрый стрѣчаємо тѣлько въ языкахъ маючихъ довшу исторѣю. Сѣ такъ званѣ

историчнѣи правописи придерживаются въ многомъ старому способу писаня, не зважаючи на те, чи онъ бувъ добрый, чи нѣ, чи бувъ онъ въ свѣдѣннѣ етимологичный, або хочьбы и фонетичный, — бо вѣдомо, въ кождѣи правописи попадаются часто рѣчи чисто случайнѣи, нѣчимъ неоправданѣи. Головнымъ принципомъ историчной правописи есть отже писати такъ, якъ писано давнѣйше, колишь.

Границѣ межи тыми тремя родами звукового, азбучного письма не дадутся нѣкакъ строго опредѣлити, бо такъ етимологична якъ и исторична правопись есть въ сущности фонетичною, скоро передаетъ звуки бесѣды (хочьбы и не всюды цѣлкомъ вѣрно), якъ зновъ фонетична правопись въ дуже многихъ случаяхъ поводуетъ тыми самими взглядами, що и етимологична. Якъ тутъ опредѣлити, где має кѣнчитись фонетика, а зачинати етимологична, або на ѡтворотъ? И власне сей недостатокъ границѣ межи рѣжними системами письма споводуетъ вѣчнѣи непевности и клопоты, котрѣи вже самѣи по собѣ були и суть всюды великою перешкою до усталеня правописи.

Дальшою причиною несталости правописи есть ся обстановка, що людскѣи языкъ вѣчно

змѣняся. Заледви удасться котрому народови сякъ-такъ усталити свою правопись, а вже живой языкъ ѡтбѣгъ ѡтъ писаного слова. Хочьбы отже навѣтъ котра правопись, якъ примѣромъ, консервативна англійска, и не ишла слѣдъ въ слѣдъ за всѣми перемѣнами языка, то все таки наконецъ рада чи не рада, скорѣйше чи пѡзнѣйше змѣнится и она въ наслѣдокъ перемѣны языка.

Ся перемѣна языка ѡтбуваеся то скоршимъ то зновъ повѡльнѣйшимъ ходомъ, але ѡтбуваеся всюды и безнастанно, иногда навѣтъ дуже скоро. У славянскихъ народѡвъ здаеся она бути повѡльнѣйшою, якъ у германскихъ и романскихъ племенъ; навѣтъ и нарѣчій нема у насъ стѡлько, що на западѣ Европы. Зъ знакомыхъ менѣ языкѡвъ такожь и италіянска „favella“ не много еще ѡтбѣгла ѡтъ старинного языка Данта. Але котрый примѣромъ Нѣмецъ або Французъ порозумѣе стариннїи языки своихъ предкѡвъ безъ окремой и нелегкой науки? Языкъ французскїй хочъ не такъ дуже старый а змѣнився граматично и лексикально такъ значно, що для науки становить ѡнъ два окреміи языки: старо- и ново-французскїй, съ особными грамматиками и ле-

ксиконами. Нѣмецкій же перебувъ за историчныхъ часѡвъ ажъ двѣ такі цѣлковитѣ перемѣны и переживае за нашихъ днѣвъ вже третю свою фазу. Наука мусить отже говорити вже про три нѣмецкі язики: про старо-, середно- и ново-нѣмецкій. Испанскій языкъ перемѣнився за недовгій часъ такожь досить значно и здаеь еще передъ трема столѣтями уродився у него цѣлкомъ новый звукъ нашего *x*, котрого не було въ старину. То само можна сказати и о англійскѡмъ язичѣ. И сей языкъ перебувъ три метаморфозы, переживъ три добы: старо-англійску (англо-саксоньску) до р. 1100, середно-англійску до 1600 и теперъ переживае свою третю фазу. Звуковой системъ сего дивного зъ рѡжныхъ взглядѡвъ языка змѣнився до непѡзнаня.

При такъ великѡмъ переворотѣ въ организмѣ языкѡвъ нѣчого дивного, що и правописи всѣхъ народѡвъ змѣнялися вѣчно. Навѣть найконсервативнѣйша зѡ всѣхъ, англійска правопись перебула, якъ мы вже натякнули, дуже бурливу минувшѡсть, а французска и нѣмецка змѣнялись стѡлько разѡвъ, що въ ихъ змѣнахъ ѡтбиваея цѣла исторія звуковыхъ перемѣнъ дотычного языка.

До того мусимо зауважати, що в старину, в середних вѣкахъ, вже задля браку шкѣль, задля сильно розвинутого провінціального духа майже во всѣхъ краяхъ, и тому, що писано часто нарѣчіями, правопись у переважній частині народѣвъ не могла бути одноставною. Такъ стрѣчаємо особливо по́дъ кінець того періоду дуже значні нерѣвности в правописяхъ майже всѣхъ языкѣвъ, хочъ писателѣвъ було в порѣвнанію до нинѣшнихъ часѣвъ дуже мало, бо крѣмъ духовенства, дворянства и нечисленнихъ мѣщанъ не писавъ нікто.

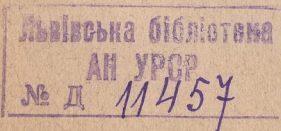
Всежъ таки власне в поводі, що пишучихъ було небогато и що всѣ они належали до спокѣйной и дрѣмучой „республіки ученихъ“, що дуже легко поводилась авторитетами, — правописна неодноставність середнихъ вѣкѣвъ була тѣлько холоднимъ заранкомъ супротивъ того горячого полудня крикливихъ и завзятихъ правописнихъ борѣвъ, якѣ принѣсь намъ рухливый и революційный XIX вѣкъ. Поводѣвъ до сего нового и майже загального правописного руху в Европѣ найшлося багато.

Француска революція змѣнила цѣлый свѣтоглядъ и здемократизувала всю суспѣль-

нôсть. Се адемократизованье суспôльности потягнуло за собою и адемократизованье науки, литературы, та очевидно такожь и письма. Письмо и книжки мали ôть теперь бути приступнѣи не лишь для однихъ упривилеёванныхъ класъ, а мали статись добромъ загальнымъ и служити для великихъ масъ народу. Тожь появилась всюда тенденція: упростити по можности письмо и правопись и ôтняти имъ всяку штучнôсть, запутанôсть, непригожу для широкихъ сферъ престолюды.

Инымъ факторомъ до выкликаня правописныхъ пытанъ було безприкладне до теперь въ исторіи зближенье народôвъ до себе. Знакомôсть чужихъ языкôвъ сталась новѣйшими часами загальною. Черезъ те познакомились широки версты рôжныхъ народôвъ съ правописями другихъ языкôвъ и съ тымъ, що въ нихъ есть доброго. Люде побачили, що одинъ и той самъ звукъ можна писати на рôжнѣи способы, то лучше, то гôрше, и кождый, навѣть не компетентный пôчавъ роздумувати надъ тымъ, чи правопись ёго рôдного языка така, якою могла бы и повинна бы бути.

До того ôткрыла наука майже въ кождôй правописи цѣлѣи десятки неконсеквенцій, а ча-

сто и недорѣцтвъ и почала зъ свои стороны галасувати и домагатися змѣнъ, поправки. Ново-
 ѡтжившій же народы, котрыхъ набралосѧ ѡтъ по-
 слѣднихъ сто рокѡвъ такожь доволѣ, и собѣ
 не дармували и глядаючи часто за историчною
 правописею, хочъ старои литературы у нихъ
 не було, — наробили такого крику, що ихъ
 голосомъ заравились неравъ и старшій сусѣды.
 Правопись сталась справою загальною, пеку-
 чою, справою великихъ масъ и — цѣла майже
 Европа почала филологизувати. Всюды потво-
 рились правописнї партїи, не менше заѣлї,
 якъ партїи политичнї, власне длятого, що ма-
 сы звычайно не мають ясного понятя о тѡмъ,
 за що борются. А досвѣдченою есть рѣчею, що
 чоловѣкъ знаючи якусь рѣчь добре, знаючи
 богато, есть о много уступчивѣйшїй для дру-
 гого, якъ той, кто знае мало. Знаючому мало
 завсѣгды видится, що стѡлько свѣтла на бо-
 жому свѣтѣ, що въ зго узонькѡмъ ѡконци.

II.

Хочемо придивитися теперь правописному рухови у важнѣйшихъ народѣвъ европейскихъ, щобы переконатися, о скѣлько сей рухъ есть загальныи. Що кождый рухъ, отже и правописный, есть объявомъ житя, закономъ природы, те знаемо; знаемо такожь и инші причины, задля котрыхъ правописи мусятъ змѣняться и не можуть стояти на однѣмъ мѣсци; теперь же хочемо еще на прикладахъ провѣрити: чи правда оно, що не тѣлько Русины самі не мають супокѣйнаго сну задля правописныхъ клопотѣвъ?

Починаемо ѣтъ Французѣвъ. Въ старину мали Французы значно ѣтмѣнну правопись ѣтъ нынѣшной. Перша-лучша хрестоматія старо-французского языка може кождого о тѣмъ переконати. Правопись тая була, хочь не одно-

стайна, але таки о много простѣйша ѿтъ нынѣшной и була чисто фонетична. Вже обстановка, що стара правопись въ гдеякихъ точкахъ, именно въ писаню самогласныхъ одного и того самого нарѣчія дуже одностайна, хочъ въ прочѣмъ розходится она значно, вже то само показує намъ, що такій *ai, oi, ei, ai*, мусѣли въ початкахъ вымавлятися такъ, якъ були написані, а не такъ, якъ ихъ вымавляють нынѣ. Сей фактъ стверджують такожъ старинні граматики, дальше слова перейшовшій еще въ старину до англійского, нѣмецкого, нидерляндского и испаньского языка, ѿтакъ транскрипціи французскихъ именъ греческими буквами, а наконецъ ассонанцы и римы въ поезіяхъ. Перемѣну вымовы гдеякихъ зъ сихъ двогласныхъ можемо докладно означити що до часу, коли она наступила, про инші же остаются намъ самі тѣлько здогады. Въ цѣлости однакъ, особливо що до самогласныхъ правопись не послѣдувала всюды за живымъ словомъ и не змѣняла буквъ, хочъ звукъ ихъ змѣнявся. Очевидно причинялася до того и ся обставина, що родячійся зъ двогласныхъ новій звуки не мали ѿповѣднихъ знаківъ въ латиньскѣмъ альфабетѣ, що отже було майже доконечне лиши-

тися при писаню старыхъ двогласныхъ, а тѣлько выголошувати ихъ на новый ладъ. — Пѣдъ конецъ среднихъ вѣкѣвъ, починае Француска правопись дуже розбѣгатись и стае штучнѣйшою и еще бѣльше неоднотайною, якъ въ старину. Всежь таки удаеся сильнѣй централизація Француской монархіи, завести досыть рано, ранше, якъ прикладомъ въ Нѣмеччинѣ, якій-такій ладъ въ письмѣ. Ся однотайнѣсть усталеся еще бѣльше за Людвига XIV, особливо черезъ заложене Француской академіи и въ наслѣдокъ золотого вѣку Француской литературы. И диво : ся старинна правопись монархичныхъ часѣвъ удержалася помимо великой Француской революціи съ невеликими змѣнами ажъ до нынѣшныхъ часѣвъ. Сей фактъ естъ о стѣлько дивнѣйшій и заслугоу на тымъ бѣльшу розвагу, що власне въ наслѣдокъ сей революціи, сего незвычайного перевороту, перемѣнилась Франція впрочѣмъ не до пѣзнаня, перемѣнилась, якъ то кажуть, ѣтъ нѣтъ до головы. Одна тѣлько старинна правопись королѣвской добы выйшла цѣло зъ революціи.

Треба однакъ зауважати, що для знающого предметъ Француска правопись далеко не

столько потребуе поправки и далеко не есть такъ штучна и дивоглядна, якъ то у насъвычайно гадають. Не правопись дивна, а дивный, пѣсля нашего понятя, самъ французскій языкъ. Насъ се застановляе, якъ можна н. пр. безъ потребы писати столько кѣнцевыхъ буквъ, согласныхъ, и самогласну *e*, котрѣ въ бесѣдѣ не вымавляются, прикладомъ: *viens, prêt, prend, tourne* и т. д. Всѣ мы думаемо, що се чинится только зъ консерватизму и задля етимологїи, але кождый Французъ знае дуже добре, що сѣ буквы и теперь зъ письма выкидати годѣ, бо они жѣють до нынѣ, хочъ жѣють не въ нашѣмъ змыслѣ. Чижь се не житье, скоро нѣме *e* ѣтживае кождый разъ, не кажу вже въ спѣвѣ, але въ простѣй деклямаціи и въ кождѣй майже бесѣдѣ говоренѣй съ притискомъ? Тожъ само и кѣнцевѣ согласнѣ не заумерли еще безъ слѣду и ѣтживаютъ постѣйно передъ послѣдуючою самогласною. До того не забуваймо, що мы вже сказали выше, именно, що въ французскѣй мовѣ самогласныхъ незрѣвно бѣльше, якъ ихъ находимо въ латинскѣй азбуцѣ, отже чтобы ихъ всѣ выразити на письмѣ, треба доконче творити новѣ буквы, або радше уживати комбинаціи само-

гласныхъ, якъ комбинируются во всѣхъ языкахъ согласнѣй (пр. *szcz, sch, ch*). Що переважна часть новыхъ самогласныхъ повстала зъ зліянн двохъ самогласныхъ, котрѣ колись вымавлялись окремо (*au, oi, ai, eu*), се рѣчи зовсѣмъ не змѣняе, бо на ѳтданье сихъ новыхъ звуковъ латинскій альфабетъ все таки не має знаковъ. Лучше отже лишити старѣ комбинаціи, якъ творити новѣ, що и справдѣ сталося. Такъ отже взявши тѣ двѣ точки пѳдъ розвагу, переважна часть такъ званыхъ чудацтвъ французской правописи покажѣся намъ оправданою. Не вѣджу въ дальшій подрѳбно-сти, щобы не змучити читателя, и скажу тѳлько: для знатокѳвъ французского языка, отже передовсѣмъ для Французѳвъ самыхъ, представляеся французска правопись мало що бѳльше потребууючою поправки, якъ примѣромъ правопись нѣмецка. Отъ и головна причина, чому то французска революція не взялася до вывернення старои правописи такъ ревно, якъ вчинила то съ иншими порядками старыхъ монархичныхъ часѳвъ.

Дальшими причинами задержаня, помимо загального перевероту, старои правописи во Франціи були: зверненье уваги народу на важ-

нѣйші́ политичні́ предмети, якъ есть пытанье филологичне, за мала знакомѣсть исторіи французского языка продовжающаяся во Франціи самѣй ажь до послѣднихъ десяткѣвъ лѣтъ и наконецъ взгляды на заграницю.

Вѣдома рѣчь, що Французы дуже пѣзно и то не конче радо, взялися до ѡтгребованя и студіованя памятникѣвъ старинной своей литературы и далися навѣтъ вышередити Нѣмцямъ и Италианцямъ. Нѣмецъ Дицъ написавъ имѣ старо-французку граматикку; другій Нѣмецъ Барчъ выдавъ наилучшу старо-французку и старо-провансальску хрестоматію; Италианецъ Муссафія выдае старо-французскій словарь. Кромѣ давнѣйшого Ренуарда и Кишерата мають Французы новѣйшими часами одного Литрѣ и Гастона Парі, що можуть рѣвнатися съ чужими филологами, романистами.

Що же до головної причины повздержливости Французѣвъ въ правописныхъ реформахъ, то не забуваймо на високе интернаціональне становище, яке занимае французскій языкъ и французска литература въ цѣлѣмъ майже образованѣмъ свѣтѣ. На те становище Французы дуже гордї и завистнї, та можна сказати, зовсѣмъ справедливо и по тѣй то причинѣ уникають

они старанно всёго, що моглобы подкопати се доминирующе становиско ихъ рѣдного слова, а позаякъ радикальна змѣна правописи незаперечно пошкодилабъ межинародному значеню французского языка, то Французы всѣхъ партій, помимо своєї склонности до новаторства, въ сѣй справѣ суть опортунистами. Правописна реформа переводится отже во Франціи звѣльна, постепенно, хочъ впрочѣмъ безъ зупину. Недавно тому згодженося змѣнити знакъ *oi* на *ai* тамъ, где выговоръ сего звука на *ai* змѣнився, теперь же забранося до многихъ поодинокихъ слѣвъ и упрощено ихъ правопись, зближаючи еи до живого выговору (*ognon* зам. *oignon*, *raide* мѣсто *roide* и т. д.). До такого приближеня наклоняе и ѳтживша наука старо-французского языка, показуюча, що въ найстаршу старину писано о много простѣйше, якъ теперь, и держанося вѣрно живого языка, — що змѣнилося, якъ мы вже казали, доперва пѣзнѣйше подъ конецъ середныхъ вѣкѣвъ, за часѣвъ наибѣльшого упадку просвѣты и литературы. Славный найновѣйшій диктаторъ французского языка, недавно помершій Литрѣ, запровадивъ зъ своєї стороны много такихъ дробныхъ змѣнъ. Найрадикальнѣйшою же змѣною нашої doby,

змѣною, за котрою освѣдчилася вже значна часть писателѣвъ и выдавцѣвъ, есть выкиненье нѣмого *t* передъ *s* въ закѣнченяхъ на *ants*, *ents* и писанье по просту *ans*, *ens*. Якъ отже въ цѣлости незначный показуеся рухъ въ Францускѣй правописи, всежь таки годѣ его заперечити и дае онъ фаховымъ людемъ а по части и школяремъ и складачамъ не мало до роботы.

Англія въ справѣ своєї правописи руководитися майже выключно страхомъ передъ еще бѣльшимъ розвѣдиненьемъ своего народу, якъ оно мало до теперъ мѣще. Вѣдомо, що англійскій народъ, розвѣвшійся по цѣлѣй кули земскѣй, есть политично дуже розвѣдиненый и не мае навѣтъ спѣльного имени. Американця, Капляндця, Австраляця и Британця лучить нынѣ хибѣ еднѣсть мовы, звичаѣвъ и обычаѣвъ, але о національнѣй едности, въ политичныхъ причинѣхъ, они чимъ разъ бѣльше забувають. Англійска правопись представляе, якъ се вѣдомо кождому, чудовище, якого не подыбуемо нѣгде бѣльше мѣжь народами арійскої породы. Майже кожде слово пишесея инакше, а инакше треба єго читати, и выходить ледви чи не на те, що напишешъ „хлѣбъ“, а читаешъ

„вода“. Наука читаня въ народныхъ школахъ англійскихъ получена съ наибольшими трудностями, о якихъ намъ и не снилось. Дивогляднѣсть письма стоитъ всюды въ высокѣй степени на завадѣ ширеню просвѣты, такъ мѣжь своими якъ и мѣжь чужими народами, що пріймають англійскій языкъ. Що отже требабы доконче якъ найрадикальнѣйшою змѣны правописи, знае кождый Англичанинъ, Американецъ и т. д. — „Але що зъ того буде“ думаетъ кождый, „коли змѣню правопись; чи пристануть на мою змѣну тамъ за моремъ, и чи замѣсть десятокъ тысячѣвъ читателейъ не остануся при соткахъ?“ Каждому се на думцѣ, и по части справедливо, бо коли зважимо великій консервативный змысль англѣ-саксоньскои породы, що задержала до нынѣ много середновѣчныхъ, навѣтъ смѣшныхъ формъ въ публичномъ и приватномъ житю, и зважимо дальше велику межиплеменну зависть мѣжь поодинокими членами сеи свѣтовладной націи, то справедливо можемо припустить, що всяка правописна змѣна готовабы принести не тѣлько матеріальну шкоду для починающого, але и выкликати еще бѣльше розвѣднанье поодинокихъ англійскихъ народѣвъ.

И такъ справа змѣны недорѣчной правописи ѳттягася зъ дня на день, зъ року на рѳкъ и все лишася при старѳмъ.

Однакъ помимо тыхъ дуже важныхъ ѳставинъ выступае правописне пытанье въ Англии чимъ разъ рѳзше и упѳрнѳйше на порядокъ дневный и справа чимъ разъ бѳльше стае некучою та набирае навѳтъ политичного значеня. Доказомъ того суть численнѳ публикациѳ, дотычачѳ сеи sprawy. Ученѳ поваги, якъ н. пр. Виллѳямъ Джонсъ, называютъ стару правопись „мерзеною и ажъ до смѳшности недокладною.“ Партѳя реформистѳвъ въ самѳй Великѳй Британиѳ мае вже нынѳ (о скѳлько менѳ лишь вѳдомо) ажъ чотыры перѳдичнѳ органы и то: The Phonetik Journal, The Spelling Reformer, The Phonetic Educator и Fonetik Tѳcher. Уже зъ надписей сихъ журналѳвъ бачимо, що новаторы такожь не ѳднѳ мѳжь собою и коли справа пѳйде дальше тымъ ходомъ, то готовѳ мы дожити ѳще часѳвъ, що не легко буде чужинцеви взяти яку небудь англѳйску книжку до руки.

Въ Россѳи правописнѳ споры менше, нѳжь где инде, выступали на порядокъ дневный. Причиною сего такъ рѳдкогѳ зъявища

есть предовѣмъ те, що російска правопись въ
 цѣлости не зла. Кромѣ одной важной путаницѣ,
 докучливой для великихъ масъ, а то: коли
 писати ѣ а коли е?, правопись переважно ло-
 гична и не представляе бѣльшихъ трудностей
 для того, кто знае яко-такъ живой языкъ. От-
 такъ пригадуемо, що письменность въ Россіи
 не тѣлько еще розвинута, щобъ занимались
 нею широкі масы. Интелигенція же мае о
 много важнѣйшій и жизненнѣйшій пытаня до
 розважуваня. Додаймо до того еще автори-
 тарній основы російской державы, а въ кѣнци
 и боязнь загалу передъ будженьемъ провин-
 ціональныхъ страстей въ случаю, колибъ ишло
 о еще вѣрнѣйше якъ до теперъ пристосованье
 письма до говору котрой небудь провинціи
 просторой имперіи, — зваживши все те, стане
 намъ понятно, чому въ Россіи правописній пы-
 таня не грали и не грають такой ролю, якъ
 где инде. Помимо того и въ тѣмъ краю поды-
 буюмо гдеякы дробнй рѣжвородности въ право-
 писи и ѣтзываются ѣтъ часу до часу голосы
 жадающы правописной реформы, хочъ въ цѣ-
 лости не находятъ они великого послуху. Не
 пѣдлагае однакъ сумнѣвови, що и на Россію
 прійде колисъ черга — вступити въ слѣды

другихъ народѣвъ и реформувати своє письмо ѡтповѣдно до потребъ великихъ масъ и ново-часной науки.

Заразъ по Россіи мала Италія найменше клопотѣвъ съ своею правописею. Италіянецѣ заявляли межи иншими дарами духа зъ давень давна и незвычайно розвинутой филологичный змысль. Граматика италіяньского языка, сего єдиногo языка, що має неперервану и богату исторію своєї минувшости, сягаючу до Євнїя и до найстаршихъ римскихъ лѣтописцѣвъ, отже близъ пѣвтретя тысяча рокѣвъ въ задъ, — граматика италіяньска такъ оброблена и выкѣнчена, що другимъ народамъ о чѣмъсь подѣбнѣмъ ледви и снится. Италіянецѣ мають майже выкѣнчену историчну граматику, а такожь и докладнїй граматики всѣхъ нарѣчїй свогo языка. Якъ где инде уганяются ученїи за рѣдкими або незнаными доси цвѣтами и минералами по недоступныхъ лѣсахъ, горахъ и дебрахъ, такъ перетясено цѣлу Италію до найѣтлюднѣйшихъ єи селъ и хатъ за рѣдкими словами и незвычайными граматичными формами. Яку се радѣсть справляє въ Италїи широкимъ кругамъ, коли ненадѣино ѣткрився, н. пр., що яке тамъ латиньске *cras* не загину-

ло еще безъ слѣду, а живе въ видѣ слова *craî* въ глухихъ горахъ центральной Италиі! У насъ и ѳткопанье цѣлого Галича не выкликала бы такого энтузіязму. — Такъ отже вже передъ вѣками усталилася италіяньска правопись на строго фонетичнѣмъ принципѣ, котрого майже нѣкто не оспорювавъ. До того язукъ, якъ то вже було сказано, мало-що змѣнився, нема отже причины сваритися о те: якъ що писати. Але помимо всего того подыбуемо и въ италіяньскѣй правописи до сегодня гдеякѣ нерѣвности, котрѣ однакъ суть дрѣбнѣй и щезаютъ въ цѣлости однолитой правописи. До такихъ дрѣбницъ зачисляю непевнѣсть, чи писати *studii* чи може *studi* або *studj*, якъ пишуть гдеякѣ, чи писати *compassion*, *sedizioso*, чи же *compassion*, *sedizioso* и т. д.

Не такъ легко а гладко якъ въ Италиі рѣшилось правописне пытанье въ Испаніи. До початку бѣжучого столѣтя панувавъ въ испаньскѣй правописи великѣй неладъ. Доперва по кѣлькохъ безуспѣшныхъ пробахъ положить разъ конецъ незноснымъ правописнымъ спорамъ, выдала въ р. 1815 мадритска Академія брошурку пѣдъ надписею: „*Ortografia della lengua castellana*“, оперту на фонетичнѣмъ

принципъ, и засады сеи новой правописи, попертъ правительствомъ, зѣстали загально приняты. Всежь таки поза Европою: въ центральной и полудневой Америцѣ, на островахъ Филипинахъ и т. д. держатся еще до нынѣ старыя ортографіи, а имена мѣстъ, рѣкъ и родинъ въ самой Испаніи таки до сегодня не хочуть переодягнутись въ нову одежду. Тому то подыбуемо въ историчныхъ и георафичныхъ книжкахъ и на георафичныхъ картахъ еще до теперъ давно правописну путаницю, именно що до выраженя нашего звука *x*, котрый послѣ новой правописи повиненъ писатися всеюды буквою *j*. Помимо того стрѣчаемо все еще попри Mexico, Don Quijote такожь Mexico, Don Quixote, а навѣтъ *g* въ значеню нашего *x*.

Чимъ меншій народъ и чимъ незначнѣйше его межинародне становище, тымъ виднѣйшу ролю грало и грае у него правописне пытанье.

О португальскѣй правописи каже Dietz коротко: „Die port. Orthographie ist zu keiner festen Regel gelangt“. Не тѣлько въ Бразилии и въ португальскихъ частяхъ Америки, але и въ самой Европѣ не вспѣла еще до сегодня усталитись одностайна правопись.

У бельгійскихъ Флямандцѣвъ велася довгій роки завзята правописна борба и прибирала, (якъ се дѣеся и у насъ) часто навѣтъ розмѣры политичного и національного питаня. Борба ся закончилася по части комично. Пришло англійске библейске товариство, ѡдало библію правописею молодшой партіи — и вѡйна устала. Молодша партія побѣдила, а властиво чужинцѣ рѣшили справу.

Якъ нѣ галасливою була флямандска правописна борба, то предсѣ була она нѣчимъ въ порѡвнаню до роздору, якій представляе намъ въ сѣй мѣрѣ ромуньскій нарѡдъ. Безладъ, замѣшанье и путаниця безъ границъ — се характеристичнй цѣхи ромуньскои правописи, особливо же почавши ѡтъ першихъ десяткѡвъ лѣтъ нашего столѣтя. Якъ вѣдомо, Ромуны писали зъ разу кирильскою азбукою и першй ихъ книжки зъ 1495 и 1580 р. печатанй славяньскими черенками. Доперва въ р. 1677 зроблено першу пробу, уживати латиньского письма, и зъ того часу появляются спорадично книжки, печатанй латиницею, кожда однакожь писана инакшою правописею. До того и кирильска правопись зъ своєї стороны не показувала богато одностайности и наслѣдкомъ сего було, що Копи-

таръ вже въ р. 1829 начисливъ не меньше якъ 13 ромунскихъ правописей, то фонетичныхъ, то этимологичныхъ. Въ того часу число се взросло еще значно, якъ запевняе въ р. 1869 Дицъ, славный отецъ романьской филологіи, котрый, мимоходомъ сказавши, радить Ромунамъ прияти италійску фонетику (Гляди: „Grammatik der romanischen Sprachen“ I. p. 468.). Помимо майже загальнои побѣды латиньского письма, держится такожь и кирилица все еще до нынѣ. Въ рокахъ 1850—1852 выйшли навѣтъ три словарѣ печатані сею азбукою. Вправдѣ ътъ часѣвъ получена Волоцины съ Молдавією въ р. 1856 видно и въ тѣмъ ътношеніу значный зворотъ до лучшого, всежь таки и теперь еще далеко Ромунамъ до якого-такого ладу въ своѣмъ письмѣ.

Межи славяньскими народами ътзначаються непожаданымъ богатствомъ въ рѣжно-роднѣи правописи передовѣмъ Болгары. Молода ихъ литература нѣякъ не може рѣшиться въ питаняхъ: котре зъ живыхъ нарѣчій vybrати за пѣдставу письменного языка?, дальше: чи и о скѣлько сей письменный языкъ мае зближитись до церковного?, и наконецъ: якои уживати правописи?

Якъ на Ромунахъ такъ и на Болгарахъ показуея наглядно ся правда, що лекше часами дѣбратисъ до политичной самостѣйности, якъ до власной литературы. Политичну независимѣсть дѣстаея иногда мовбы зъ неба, даромъ, зъ чужою ласки, — на литературу же треба перше доконче старатися стати просвѣченымъ народомъ и працювати въ потѣ чола довгѣ часы та посередъ всякихъ незгодъ и бучъ, отъ хочбы тѣлько правописныхъ.

За Болгарами идутъ заразъ Сербы що до неоднотайности своєї правописи. Виравдѣ въ однѣй части Сербїи, именно въ православнѣй, значить въ королевствѣ, въ Черногорѣ, и въ австрїйскѣмъ Банатѣ, котрѣ послугуются гражданскимъ письмомъ, правопись въ цѣлости вже усталилась. Однакъ католики-Сербы то естъ Кроаты и Далматинцѣ пишуть тѣлько латинскимъ письмомъ и се письмо починае заводити теперъ австрїйске правительство еще и въ православнѣй Боснїи и въ Герцоговинѣ. Якъ отже тяжко многонадѣйному сербскому народови доборотисъ до политичной едности, а навѣтъ до едности имени, такъ не легко буде ему повбутися и шкѣдливого дуализму въ письмѣ. — Для повноты образу правописной

справы въ Сербіи слѣдъ намъ зще згадати на сѣмъ мѣсти те, що и правописна еднѣсть пишущихъ нашимъ письмомъ православныхъ Сербѣвъ наступила доперва недавно, и то ажъ по довголѣтнихъ завзятыхъ борбахъ. Одна часть писателѣвъ хотѣла була держатися старого церковного языка и церковной правописи, чому однакъ оперлася рѣшучо друга партія, партія чистыхъ фонетикѣвъ. На чолѣ фонетикѣвъ станувъ славный филологъ и збиратель народныхъ пѣсеней, Вукъ Стефановичъ Караджичъ. Помимо великого впливу и значеня сего мужа не заразъ удалось ему покѣнчити зваду и треба було довшихъ рокѣвъ и завзятой борбы, поки справа рѣшилася вконецъ на користь фонетики. Головнымъ помѣчникомъ Караджича въ правописной справѣ бувъ помершій недавно тому Юрій Даничичъ, recte Поповичъ, авторъ „Хорватско-сербского Словаря“ и „Сербской синтаксы“, працѣ, котрой рѣвною не може повеличатися весь прочій славянскій миръ. Выдана въ сороковыхъ рокахъ брошура Даничича подъ надписею: „Борба о сербскій языкъ и правопись“, положила конецъ всѣмъ правописнымъ путаницямъ и звадамъ въ одной части Сербіи.

Ческа правопись станула ѳтъ разу на єдино розумну дорогу поєдинчости (простоты) и приступности для великихъ масъ народу, що и зовємъ природне у народу такъ демократичного, якъ ческій, котрый опирає свои надѣѣ выключно на собѣ самѳмъ, на своѣмъ простолюдью. Всежь таки досыть довго не могли Чехи рѣшиться, чи писати *g* чи *j* (*gého* чн *jého*), *Vih* чи *Vûh*, якъ выразати звукъ нашего *є, и, ш, ть* и т. д. Найшлися и такій, що промавлили за нѣмецкою фрактурою, абожь зновъ за гражданкою мѣсто латиньскои антиквы.

Польска правопись почалася въ середныхъ вѣкахъ великою непорадностею, якъ писати звуки, не находячій знакѳвъ въ латиньскѳмъ альфаетѣ? И такъ: *a* выразано зразу переважно черезъ *an*, *e* черезъ *en*, *ś* черезъ *sz*, *ć* черезъ *cz*; замѣсть *j* писано *g* або *y*, прикладомъ: *oczisci* = *oczyść*, *radoszcz* або *radosszcz* = *radość*, *gest* = *jest*, *angol* = *anioł*, *szwyanthey* = *świętej*. Съ ѳбгомъ часу правопись очистилася и усталилася значно, хочъ вѣчно подыбуємо спору купку нерѳвностей. Навѣтъ и теперѣшна польска правопись що до одностайности лишає все еще богато до желаня и

пóдлягає досыть виднымъ змѣнамъ. Якъ знаемо, выкинули Поляки не конче еще такъ давно зъ свои правописи букву *u* мѣсто *j* и *i*, та *x* мѣсто *ks*. До недавна писали они *s* (*soba*) и *z* (*zim*), и Малиновекого радикальна реформа правописи зъ „*roschylonésh*“ *á*, *jinny*, *jim* и т. д. все еще не зведена зъ порядку дневного, тымъ бóльше, що и Малецкій въ новѣйшихъ виданяхъ свои граматики цошовъ въ его слѣды и стає зъ свои стороны заводити такожь много новостей. Надто ревнї польскї патриоты не мали нѣчо спѣшнѣйшого, якъ завести сѧ новаціи въ школѣ, значить самѣ тамъ, где они хиба на самѣмъ кóнци являтьсѧ бы повиннї. Майже всѣ школьнї книжки писанї, якъ вѣдомо, давнюю правописею тогожь самого Малецкого и наслѣдкомъ невчасной ревности загорѣлыхъ педагогѣвъ поветає въ польскихъ школахъ путаниця, взмагаючяся зъ дня на день. Щобы дати нашимъ читателямъ якїй такїй поглядъ на сю нову правопись, наведемо тутки гдеякї зъ найбóльше впадаючихъ въ очи новостей.

И такъ пише теперъ Малецкїй (въ шестѣмъ выданю свои граматики): *biec, móc, polec, przysiac, spostrzéc; tymi pilnymi uczniami,*

moimi dobrymi siostrami, waszymi wielkimi książkami, owymi kochanymi dziećmi, twoimi miękkimi piórami; bolesny, radosny, żałosny, zazdrośny, a зновъ жаłośние, зłośлиwie, piśmie; gwiaździe, ojezyźnie, polszczyźnie, Francuzka a francuski; Alexander, axamit, maxyma, text, a зновъ ksiądz; książę; skąd, stąd a rozkosz, zwycięzca; patrzeć, myśleć a grzeszyć, służyć; siadźszy, biegszy; Schiller, Wergili, Xenofon, Wolter, Rasyн, Göthe и т. д. Дотычно же писаня „kreskowan-ого“ *é* и *ó*, то можна о великй грошѣ заложитись, що навѣть фаховый чоловікъ нагрѣе добре лоба, заки змѣркуе, що теперъ правильне по́сля Малецкого, а що нѣ. Крімъ тыхъ школьныхъ путаницъ, котрй небавкомъ стануть певно и загальными, має польска правопись и безъ того много клопотѣвъ съ деякими навѣть часто повтаряючимися рѣчами. И такъ кто знае н. пр. въ Польщи якъ писати: *Grecya* чи *Grecja*, *Francya* чи *Francja*, або може навѣть *Francuja*, *Marja* чи *Marja* або *Maryja*, *Maria*, *Belgia* чи *Belgja*, *dyabeł* чи *djabeł* або *diabeł* и т. д. Кто знае, де писати *y*, а де *e* або *é*? Въ польскихъ газетахъ, а именно въ львѣвскихъ, стрѣчаемо въ кождѣмъ нумерѣ цѣлй десятки коли не выразныхъ похибокъ, то хочь

неконсеквенцій сего рода, не говорячи вже про умышленнй ̇тступленя ̇тъ б̇льше-меньше загально принятой старшой правописи Малецкого. Гдеякй варшавскй газеты пишуть: *gieografija, gieologija, z fizyjologii* и т. д. Нехай отже посм̇лится вще кто сказати, що нема польского правописного пытаня!

III.

Вже наведені факты могли бы если не оправдати нашій рускій правописній споры, то хочь поставити ихъ въ лагѣднѣйшѣмъ свѣтлѣ, якъ они являются многимъ зъ помежи насъ, що привыкли бачити все свое въ темнѣйшихъ барвахъ, якъ оно есть справдѣ.

Але остае намъ еще нѣмецка правопись. Обговоренье сеи правописи, еи исторіи и еи теперѣшного стану есть для насъ не тѣлько задля того цѣкаве, що нѣмецкій языкъ всеѣмъ намъ знакомый и що се языкъ одного зъ найкультурнѣйшихъ народѣвъ на свѣтѣ, але есть для насъ навѣтъ политично важне, бо власне на нѣмецку правопись покликуются у насъ вѣчно, скоро рѣчь ведеться про нашій домашній правописній споры. Партійне, пристрастне и дилетантске вмѣшанье нѣмецкои

правописи до нашихъ русскихъ правописныхъ спорѣвъ притѣмлю нашъ поглядъ на сю правопись до той степени, що мы въ цѣлости знаемо о еи сущности и исторіи навѣтъ о много менше, чимъ о правописяхъ дальше насъ стоячихъ народѣвъ. Можна навѣтъ смѣло сказати, що у насъ ледви кто знае докладно, що се за диво ся нѣмецка правопись, и мало кто, кромѣ фаховыхъ людей буббы въ станѣ отвѣтити на се одно просте питанье: чи и о скѣлько нѣмецка правопись етимологична або фонетична?

Здаєся отже менѣ доконечнымъ, не лишъ для повноты образу правописного руху въ Европѣ але и зъ національно-галицко-русскихъ поводѣвъ представити нѣмецке правописне питанье на сѣмъ мѣсци обширнѣйше, якъ то вчинивъ я съ другими правописями. Хочь не думаю тымъ нѣякъ вычерпати предмету, то хочю по крайнѣй мѣрѣ звести дебатъ на наукове поле. Всежь таки буду старатися выложити справу по можности коротко.

Єсть незапереченою правдою, що нѣмецкій языкъ въ протягу довгои своєї исторіи мавъ о много менше усталену и одноцѣлну правопись, якъ котрый небудь другій культур-

ный языкъ. Чи тому виненъ загально звѣстный нѣмецкій партикуляризмъ, чи яка инша причина, не хочемо тутъ рѣшати и ограничаємось для короткости на просте сконстатованье историчного факту. Кажемо отже: ътъ найдавніѣйшихъ часѡвъ ажъ до нынѣшняго дня ътъ значась нѣмецка правопись великою довольно-стею, нерѡвно-стею и хитливостею.

Найбѡльше усталену и одноцѣльну правопись бачимо еще въ найстаршихъ эпохахъ нѣмецкого языка, именно-же за старо- и за середнѣ-нѣмецкой doby. Въ тыхъ то часахъ основувалась нѣмецка правопись на крайно фонетичнѡмъ принципѣ; кождый писавъ такъ, якъ говоривъ, и хочъ задля того мусѣли безъ догаду стрѣчатись гдеякѣ ътмѣны и нерѡвности, особливо-жь, если писано нарѣчїями, то все таки въ цѣлости правопись въ тѡй порѣ була о много бѡльше одностайною, якъ коли небудь пѡзнѣйше, вынявши може поклясичный періодъ въ першѡй половинѣ нашего столѣтя, коли-то нѣмецка правопись такожь значно була усталилась.

Щобы дати читателямъ якій-такій образъ сеи старинной чисто фонетичной нѣмецкой правописи, наведу тутъ съ пропущеньемъ цѣл-

комъ намъ незрозумѣлого старо-нѣмецкого языка кѣлька прикладѣвъ зъ середнѣ-нѣмецкой добы. И такъ пишется тамъ постоянно: *blint*, *blinder*; *gar*, *gaben*; *liep*, *lieber* (чит. *лиеп*); *leit*, *leider* (чит. *лѣйт*); *tac*, *tages* (чит. *так*); *lîp* (чит. *лип*) = *Leib*; *wîp* = *Weib*; *dabî* = *dabei*; *sîn* = *sein*; *prîsen* = *preisen**); *loufen* = *laufen*; *liute* = *Leute*; *vriunt* = *Freund*; *ouge* = *Auge*; *muoter* = *Mutter*; *guot* = *gut*; *muoz* = *muss*; *tuon* = *thun*; *diu* = *die* и т. д. Для большои наглядности наведу еще двѣ буквально переписаннѣ строфы зъ Нибелюнгѣвъ вразѣ съ новымъ перекладомъ *Simrock*-а:

Swaz man dâ scalles hôrte, den muosen si doch lân.
man hiez die juncvrouwen z'ir kemenâten gân,
und ouch die geste slâfen und ruowen an den tac,
do berêite man die spise: der wirt ir gûetliche pflac.

Dô sie enbizzen wâren, si wolden dannen varn
gegen der Hiunen landen. „daz heiz' ich wol bewarn“
sprach der wirt vil edele: „ir sult noch hie bestân;
wand' ich zô lieber geste selten her gewonnen hân“.

*) Що довге *î*, зъ котрого повстало нѣмецке теперѣшне *ei*, читается якъ *i*, того доказомъ суть межѣ ившими и слова въ чужихъ языкахъ, взятѣ зъ середнѣ-нѣмецкого, н. пр. польске *spiz* походить ѣтъ *spise* (*Glockenspeise*); франц. *riche* ѣтъ *rich* = *reich*.

Der Schall, den man hörte, der musste nun vergehn.
 Man liess die Jungfrau zu ihrer Kammer gehn,
 Und auch die Gäste schlafen und ruhen bis an den Tag,
 Da schuf man ihnen Speise; der Wirt sie gütlich verpflog.

Als sie gegessen hatten und nun von dannen fahren
 Wollten zu den Hunnen: „Davor will ich euch wahren“,
 Sprach der edle Markgraf, „ihr sollt noch hier besteh'n;
 So liebe Gäste habe ich lange nicht bei mir gesehn.“

Такъ выглядала правопись за середвѣ-нѣмец-
 кой doby.

Отъ половины 14. столѣтя починае нѣ-
 мецкій языкъ змѣняться значно и скоро съ-
 тымъ настае сумна доба для нѣмецкой пись-
 менности. Часы Meistersänger-ôвъ носятъ на
 собѣ вже цѣху цѣлковитого упадку не тѣлько
 языка, але и поезіи и письма. Письменный
 языкъ роздроблюеся на нарѣчія, а въ поезіи
 и въ письмѣ грають чимъ разъ бѣльшу ролю
 штучнôсть и неприроднôсть. Ся штучнôсть за-
 являеся навѣтъ въ зверхнôй формѣ письма, бо
 пôдъ той часъ родится острокутна и дивогляд-
 на нѣмецка фрактюра, такъ зване готицке пи-
 сьмо. Не диво отже, що и правопись стае чимъ
 разъ штучнѣйшою и неприроднѣйшою. Вхо-
 дить въ звычай подвоювати безъ потреби бу-
 квы, такъ самогласнй якъ и согласнй и писа-

ти *Watter*, *bedeuten*, *auff*, *numbt*, *zumbt* и т. д. Буква *h* стае чимъ разъ бѣльше улюбленую и пхасея всюды тамъ, где ви не треба. Вже въ XIV. столѣтѣ стрѣчаемо еи въ такихъ словахъ якъ: *hauffen*, *ihener*, а въ XVI. столѣтѣ пишуть навѣтъ *Zhar*, *Whum*. Невдовзѣ зъявляються и великѣ початковѣ буквы для вырѣжнюваня именованъ, звычай, котрого не находимо поза Нѣмеччиною нѣгде въ свѣтѣ. Однако доперва по Лютрѣ стае сей звычай загальнымъ.

Правописною реформою предпринятою въ такъ великихъ размѣрахъ, не руководить сразу нѣ познаванье хибъ и недостатъ старинной фонетики, анѣ загаломъ жадна провѣдна наукова гадка, а тѣлько просте замилованье до небувалого и незвычайного, до чудацтва. Доперва пѣзнѣйше и то майже несвѣдомо, выступае напередъ явна тенденція обмежити старинну фонетику въ двохъ направленьяхъ и то: 1) зѣ взгляду на видимый пень слова, значить на найблизше его спорѣдненье н. пр. *Hand* (не *Hant*), *Hände*, *hätte* (ѣтъ *hatte*) и 2) зѣ взгляду на различне значенье гдеякихъ слѣвъ. Слова одного и того самого походженя, а навѣтъ етимологично идентичнѣ пишуться въ новѣйшѣй

нѣмецкѣй правописи иначе, скоро мають розличне значенъе. На сѣмъ принципѣ полягає писанъе великихъ початковыхъ буквъ въ словахъ ужитыхъ яко именники и случаѣ якъ н. пр. das, dass; wider, wieder; Stadt, Statt; Ton, Thon; Tau, Thau; mal, Mal, Mahl, Maal.

Отъ и цѣлый результатъ радикальной на позѣръ правописной реформы въ Нѣмеччинѣ, почавшися въ XIV столѣтю и недокѣнченой до сегодня.

Колибы було удалося сѣй реформѣ перевести зазначене нами обмеженъе строгой фонетики въ двохъ направленьяхъ консеквентно, то и теперѣшна наука не богато моглабы закинути новѣй нѣмецкѣй правописи, и въ Нѣмеччинѣ панувавбы нынѣ въ правописи бѣльшій може ладъ, якъ гдѣинде. Не такъ однакъ сталося, бо оба ѳтступленя ѳгъ фонетики зѣстали переведеній цѣлкомъ самовѣльно и не послѣдовательно, и потягнули за собою безконечнй путаницѣ, треваючй до нынѣ.

Скоро разъ обовязує засада зважати на пень слова и его спорѣдненъе, та писати: gräfflich (ѳгъ Graf), älter (alt), Aermel (Arm), Bäcker (backen), drängen (Drang), wäre (war), öfters (oft), würde (wurde), то якъ намъ объа-

снити, що слова *besser* (отъ *positiv-u bass*), *edel* (*Adel*), *fest* (*fasten*), *brennen* (*branjan*), *dehnen* (*danjan*), *echt* (*achten*), *enge* (*angustus*), *Engel* (*angelus*), *Esel* (*asellus*) писалися и пишутся все еще черезъ *e*, хочъ пень ихъ есть *a*, и повиннй дпятого писатись черезъ *ä*, якъ *bä-s-ser*, *ädel*, *fäst* и т. д. Навѣтъ самъ языкъ домагаеся сего *ä*, бо *e* въ сихъ словахъ має всюды стисненый звукъ, котрый то звукъ выражаеся въ нѣмецкѣмъ переважно черезъ *ä*. Инымъ зновъ разомъ, где въ середнѣ-нѣмецкѣмъ було чисте *e* и еще донынѣ те *e* звучить чисто (отверто), подыбуемо въ новѣйшѣмъ письмѣ неправильне *ä*, н. пр. *Käfer*, *Bär*, *währen*, *während*, *spähen wärts*, (*vorwärts*, *rückwärts*) замѣсть *Kefer*, *Ber* и т. д. Оттакъ слова *Heu*, *Freude* повиннйбы писатись пѣсля етимольогии *Häu*, *Fräude*. Такихъ и подобныхъ непослѣдовательностей противъ взгляду на пень слова и его спорѣдненье стрѣчаемо въ новѣй нѣмецкѣй правописи на кождѣмъ кроцѣ, помиме, що отъ сто рокѣвъ справлено на томъ поли мало помалу дуже богато. Для ствердження сказаного наведу еще лишь кѣлька доказѣвъ. И такъ пише новѣйша нѣмецка правопись разъ *Geld*, а другйй разъ *Entgelt*, *entgeltlich*; пишесея разъ *Fülle*, а зновъ

voll, або gern и begehren; stät, bestätigen а зновъ stets, stetig; fordern а vordere; wohl а Wollust и т. д.

Не менше сумнї наслѣдки для правописи потягнула тенденція вирѣжнювати значеня слѣвъ посредствомъ письма. Якъ черезъ цѣлый перебѣгъ нѣмецкой литературы, такъ еще и нынѣ не знає нѣкто въ Нѣмечинѣ напевно, чи писати Morgens чи morgens, im Stande sein чи im stande sein, Leid thun чи leid thun, Alles чи alles, Niemand чи niemand и т. д., не знає такожъ, коли писати приложники великою початковою буквою, а коли нѣ. Такъ само не знає нѣкто, якъ писати, tödten чи töten, tödtlich чи tötlich, бо се залежить ѓтъ того, чи будемо виводити слово ѓтъ Tod чи ѓтъ todt. А всему тому винно непотрѣбне вирѣжнюванье значеня слѣвъ посредствомъ правописи, на котре не зважає жадна инша правопись, кромѣ нѣмецкой. До недавна вирѣжнювали Нѣмцѣ навѣтъ таке sein (бути) ѓтъ sein (ѳго), а коли закинули сю непотрѣбну штучнѣсть, то показалось, що безъ неи дуже добре можна обѣйтися.

ѐтъ XIV столѣтя починаєся такожъ пунаниця що до означеня довгости самогласныхъ.

Въ старо-нѣмецкѣмъ була короткою тѣлько тая голосна (акцентована) поединча самогласна, по котрѣй слѣдували двѣ согласнѣ. Теперъ же маемъ щасливо ажъ чотыри способы до означеня довгости самогласной. И такъ, якъ знаемо, означаеся довгѣсть самогласной 1) черезъ послѣдуючу поединчу согласну (kam, lag, reden); 2) черезъ подвоенне самогласныхъ (Aal, Boot); 3) черезъ доданье буквы *e* по *i* замѣсть подвоеня (Dieb, Liebe) и 4) черезъ доданье буквы *h* (nehmen, stehlen, ihnen, ihr). Якъ въ цѣлости злишнымъ и недорѣчивымъ естъ означуванье одной и той самой рѣчи на письмѣ посредствомъ розличныхъ знаковъ и тѣлько затрудняе безъ potrzeby штуку писаня, такъ особливо уживанье буквы *h* до продовженя самогласныхъ потягнуло въ нѣмецкѣй правописи великѣй клопоты, треваючѣ до нынѣшняго дня. Замѣсть класти букву *h*, якъ того вымагабы льогика, лишь по самогласнѣй, маючѣй продовжатись, остався до нынѣ въ нѣмецкѣй правописи звычайъ зъ часѣвъ, коли то любованося въ накоплюваню согласныхъ, що для буквы *t* зроблено вынѣтокъ и скоро *t* стоить передъ самогласною, маючою бути продовженою, то *h* кладеся заразъ по *t*, а не по самогласнѣй (Thal,

thun, Thor). Не досыть того, *t* зрослося невдовзѣ съ буквою *h* такъ тѣсно, будтобы они становили одну цѣлѣсть и були историчнымъ о-станкомъ якогось старого, загибшого и перемѣнившогося опѣся въ нѣмецкѣмъ языцѣ на *th* звука, що есть однакъ историчною неправдою. Коротко сказавши: *h* по *t* перестало бути выключнымъ знакомъ продовженя для послѣдующои самогласной и пишесе навѣтъ передъ двогласными, не потребующими продовженя, н. пр. Theil, Thier (чому однакъ не thief?), або и тогда, коли по *t* не слѣдуе жадна самогласна н. пр. Wuth, Koth, Meth и т. д. Наслѣдкомъ того есть безконечна путаниця, и нынѣ безъ правописныхъ табличокъ не розсудишь, чи слово закончене на *t* мае писатись съ *h*, чи безъ него. Кождый пише, якъ хоче, або якъ его навчатъ случайно въ школѣ. Въ всѣхъ наведенихъ словахъ писалося въ старинѣ чисте *t*, а *h* не мае тутъ найменшого змыслу. Кромѣ того дѣсталося се *h* еще и до слѣвъ Stroh, froh, früh, fröhlich, Frühling, хочъ оно тутъ етимольогично зовсѣмъ лишне, а безъ продовженя такожь обѣшлобися.

Коли споглянемо на всѣ тѣ непослѣдовательности середнѣ-вѣчнои реформы старинной

фонетичной правописи и зважимо, много то недорѣцтвъ выкинено зъ неи доперва послѣдними часами, то мусимо назвати сю реформу зовсѣмъ неоправданою и сказати, що еи авторамъ ходило не о добро письма, не о науку, а о простій чудацтва. Въ такихъ чудацтвахъ любованося въ Нѣмеччинѣ довго и навѣтъ одинъ граматикъ зъ XVII столѣтя (Stieler) признаєся въ своѣй книжцѣ „Der teutsche Sprachschatz“, що ѓнъ самъ въ молодыхъ лѣтахъ подвоювавъ безъ потребы *kk*, *zz* и впроваджувавъ до правописи розличнї дивоглядности въ переконаню, *man würde mehr auf mich sehen und von mir halten, wenn ich etwas Sonderliches hervorbrächte.**)

Схарактеризованый тутъ нами въ короткости деструктивнїй правописнїй рухъ тревавъ майже безъ перервы ажъ до кѡнца минувшого столѣтя до часѡвъ Адельюнга, а почався, якъ мы вже сказали, ѡтъ половины XIV столѣтя.

Вправдѣ заслужився Лютеръ якъ загаломъ коло нѣмецкого языка, такъ и коло

*) Слова сїй переписанї новою правописею.
Прим. авт.

нѣмецкой правописи; але важнѣйшой реформы въ правописи онѣ не перевѣвъ и якъ у другихъ писателѣвъ, такъ и у него стрѣчаемося съ многими неконсеквенціями, а навѣтъ выразными похибками.

Скоро по Лютрѣ наступае упадокъ нѣмецкой литературы и доходитъ именно ѡтъ початку трицятьлѣтної вѣйны майже ажъ до крайности. Цѣла Нѣмеччина заумерла духово на довго и сей упадокъ культуры и литературы тревае ажъ до половины минушого XVIII столѣтя. Що при такихъ тяжкихъ обставинахъ и правописи нѣколи було розвиватись, — буде повятно кождому. Навѣтъ граматики того часу носять правописно чудовищнѣ надписи н. пр. „Grammatica, darauß ainer von jm selbst mag lesen lernen“, — або зновъ „Vnderricht der Hoch-Deutschen Sprach“ 1574 и т. д. Писанье найзвычайнѣйшихъ слѣвъ въ такій спосѣбъ, якъ: umb, undt або vmb, vndt, neglicher, Aigenthumb, Freude, Frau, Ampt есть на порядку дневнѣмъ. Для докладнѣйшого образу подаемо тутъ въ хронологичнѣмъ порядку правописнѣ пробы найзнаменитѣйшихъ писателѣвъ тыхъ часѣвъ.

Sebastian Brandt въ своѣмъ „Narenschiff“ зъ р. 1494 пише:

Wer uff sich selbst viel Nempter nymbt
 Der mag nit tun das jedem zymbt.
 Der hie muß syn und anderswo
 Der ist recht weder hie und do.

Лютра „Отче нашъ“ зъ 1522 р. выглядас
 ось якъ :

Vnser Vater ynn dem Hymel, deyn Name sey
 heylig; Deyn Reich kome; але вже въ библии, печатаной въ р. 1541 читаемо: Vnser Vater in dem
 Himel, Dein Name werde geheiligt; dein Reich kome.

Познѣйшій его творы, якъ вже бачимо
 зъ другого „отченашу“, писаній лучшою право-
 писею. Наводимо тутъ еще уступъ зъ его би-
 блии, печатаной 1534 р. и двѣ строфы его цер-
 ковной пѣснѣ, що стала опѣсля протестантскимъ
 гимномъ :

Im anfang schuff Gott Himel vnd Erden. Vnd
 die Erde war wilst vnd leer, vnd es war finster auff
 der Tieffe, Vnd der Geist Gottes schwebet auf dem
 Wasser. Vnd Gott sprach, Es werde licht, Vnd es
 ward licht. Vnd Gott sahe, das das licht gut war.
 Da scheidet Gott das Licht vom Finsternis, vnd nennet
 das licht, Tag, vnd die finsternis, Nacht.

Ein feste burg ist vnser Gott,
 ein gute wer und waffen.
 Er hilft vns frei aus aller not,

die vns igt hat betroffen...
 Vnd wenn die welt voll teufel wer
 vnd wollt vns gar verschlingen,
 So fürchten wir vns nicht so ser,
 es soll vns doch gelingen.

Правописьь Опица, головы першої шлеской школы, умершого р. 1639, выгядае такъ:

Ach liebste, laß vns eilen,
 Wir haben Zeit:
 Es schadet das verweilen
 Vns beyderseit.
 Der edlen Schönheit Gaben
 Ziehen fuß für fuß,
 Daß alles, was wir haben,
 Verschwinden muß.
 Der Wangen Ziehr verbleichet,
 Das Haar wird greiß,
 Der Augen Feuer weichet,
 Die Brunst wird Eiß.

Правописьь Андрѣя G r u p h i u s 'a, головы другои шлеской школы, помершого въ р. 1664, представляеь намъ якъ слѣдуюе:

Die trübsal die uns lehrt voll sanfter sinnen sein,
 Wenn aller pligen macht felt häufig bey uns ein,
 Wenn schier die matte seel will aus dem leibe reisen,

Wenn uns die Feinde nichts als feur und räder
weisen:
Dann schawt ein stiller geist im mittell seiner peini,
и т. д.

Єще правопись Фридриха II, Маріи Тересы, Іосифа II, а навѣтъ Кльопштока и иншихъ клясикѡвъ показує великій недостатѣ.

Доперва новѡй клясичнѡй добѣ нѣмецкои литературы удалося завести якій-такій ладъ въ нѣмецкѡй правописи. Головна въ тѡмъ заслуга належится Иванови Христофови Аделюнгови (1743—1806), авторови численныхъ нѣм. граматикъ и нѣм. словаря. Єго засадою було не выступати радикально и лишити нѣмецкѡй правописи чѣсомъ и звычайемъ освоеній головній цѣхи, а выкинути въ неи тѡлько то, що вже було найбѡльше недорѣчне. И справдѣ удалося єму въ той спосѡбъ при помочи ѡтжившого на ново здорового змыслу и патріотичного духа усталити бодай въ головныхъ точкахъ яко-такѡ нѣмецку правопись. За Аделюнгомъ пѡшли въ нашѡмъ столѣтїю Гайзе и Бекеръ и тѣ такожь придержувались засадъ: выкидати зъ правописи тѡлько постепенно и звѡльна те, що непридале и надто штучне, и усталювати передовсѣмъ лишь те, що

въ практицѣ показувалось еще неусталене и не загально приняте, та реформувати завсѣгды на користь поединчости и пристосованя письма до живого слова.

Але заледви удалося соединенымъ силамъ довести по довговѣковѣй блуканинѣ правопись до якои такои одноцѣльности, а вже почалась нова туча, котра тревае до нынѣ и еще не разъ скѣнчится.

Всѣ чинники, що споводували въ нашѣмъ столѣтїю загальный правописный рухъ въ Европѣ, чинники, котрї мы зазначили и объяснили въ першѣй части сеи студїи, зѣбрались разомъ въ Нѣмеччинѣ, щобы не дати утихнути нѣмецкому правописному пытаню, а противно, щобъ роздути тлѣющї искры притихшого безладу до палающого поломя. Демократичный рухъ суспѣльности и науки, познакомленье Нѣмцѣвъ съ чужими литературами, ѡтродженье науки рѣдного языка, — все зложилося на те, щобъ выкликати новї правописнї пробы и борбы. Въ ту справу вмѣшався такожь и нѣмецкїй партикуляризмъ; кожда провинцїя захотѣла передъ вести въ правописнѣмъ взглядѣ, а нетактъ шкѣльныхъ властей,

перемѣняющихъ школу на арену правописныхъ борбъ, побѣлшивъ зло еще дальше.

Особливожь сама наука дала непосредственный повѣдъ до правописной революціи и отворила браму всеъмъ возможнымъ новаторствамъ. Первостепенный филологичный и иншій поваги почали въ своихъ книжкахъ выступатьъ съ новыми правописями. И такъ именно отецъ порѣвнующей филологіи славный Бопъ и его великій наслѣдники Шляйхеръ и Миклосичъ, а за ними и другіи, все они въ своихъ выданныхъ пошли що до реформы правописи по возможности якъ найдалше и дали тымъ примѣръ цѣлому легионуви бѣльше и меньше знатныхъ своихъ послѣдователѣвъ, чинити те саме. Скоро стало модою выдавати ученій книжки лишь латинскимъ шрифтомъ и бѣльше або меньше радикальными чисто фонетичными правописями, съ малыми початковыми буквами въ именникахъ а навѣтъ въ именахъ власныхъ, безъ *h*, безъ *rh*, *v* и т. д. Однимъ словомъ вродилась ѡтъ противникѡвъ такъ прозвана *Vieh-Partei**). Але найшлися межи учеными такожь и заѣлїи етимо-

*) Назва взята ѡтъ грецкаго φ=f замѣсть *rh*. *Прим. авт.*

логи. Славный германистъ Яковъ Гримъ, котрый мимоходомъ сказати, писавъ кожду свою книжку иншою правописею, злюбивъ собѣ между иншимъ букву *ß* и радивъ писати еи лишъ въ тыхъ случаяхъ, где въ готицкѣмъ було *t*, а не, якъ то хоче Аделюнгъ и Гайзе, лишъ по довгихъ самогласныхъ. Очевидно, що хотѣвши строго перевести се правило, требабы радикально реформувати цѣлу правопись, особливо що до означуваня довгости и короткости самогласныхъ, бо теперъ означае *ß* довгѣсть, а *ff*, або *ſſ* короткѣсть попереджающей самогласной, а тогда се правило мусѣлобы устати. Такожъ выразився Гримъ кѣлька разѣвъ, що нѣмецка правопись занадто фонетична и що требабы бѣльше уважати на историчне походжене слѣвъ. На пѣдставѣ сихъ неясныхъ бажанъ и частевого прикладу Грима вытворилась хочъ не численна, але за те дуже галаслива партія, котра въ своѣй етимологичной реформѣ правописи показала не менше радикальною, якъ найрадикальнѣйша партія фонетикѣвъ. Такъ н. пр. жадае Вайнгольдъ мѣжь иншимъ цѣлкомъ серіозно, щобы говорити и писати Helle (замѣсть Hölle), Leffel (зам. Löffel), Schepfer (зам. Schöpfer), Lewe (зам. Löwe), Wirde (зам. Würde),

єдино тому, що въ середнє-нѣмецкѣмъ языцѣ сї слова такъ писались и говорились.

Щобы запобѣгти ширячомуся правописному неладови, скликали були нѣмецкїи правительства передъ кѣлькама роками правописну конференцію до Берлина. Конференція тая ухвалила поступати въ правописныхъ змѣнахъ звѣльна и завести назадъ для продовженя самогласныхъ, выкинену вже майже загально букву *h*. Выдано такожъ брошуру, нормуючу правопись по школахъ. Всѣ нѣмецкїи правительства взялися переписувати шкѣльнїи книжки новою правописею, та заледви успѣли перепечатати яку половину, а вже справа заснѣтилась и майже кожде правительство стало рѣбити въ принятѣи конференціею правописи гдеякїи змѣны на власну руку. Такъ сподѣялось отже, що маємо еще теперъ, якъ мы вже згадували на початку сєи статїи, разомъ ажъ чотыри нѣмецкїи офіціяльнїи правописи шкѣльнїи: австрїйску, пруску, баварску и саксоньску. Але на тѣмъ не конець. Въ самѣмъ Вѣднїи єсть примѣромъ цѣльї три шкѣльнїи правописи. Що не жартую, то прошу перечитати, що пише „Schlesische Zeitung“ зъ 18. сѣчня 1883 р. про сую справу: „Пишуть намъ зъ Вѣдня: Австрїй-

ске министерство просвѣты выдало брошуру пѣдъ титуломъ „Regeln und Wörterverzeichnis für die deutsche Rechtschreibung“, котра має на цѣли вдоволити справедливе бажанье одностайности шкѣльной правописи; рѣвночасно однакъ употребляется тутъ читанка нѣмецкого языка, выдана професоромъ ѣтъ Терезіанеумъ, а приписана до шкѣльного ужитку всѣхъ вѣденськихъ гимназій, котра однакъ въ суцныхъ точкахъ правописи рѣжнеться ѣтъ правописи повышней брошуры, приписаной для шкѣлъ людовыхъ и выдѣловыхъ. Въ кѣнци и министерство военне выдало брошуру, назначену до науки въ школахъ войсковыхъ, котра зновъ цѣлковито рѣжнеться ѣтъ обохъ попередныхъ, такъ що въ теперѣшнѣй хвилі практикуються тутъ три правописи“.

А „Neue freie Presse“ зъ 1. лютого сего року доносить, „що шкѣльна секція мѣскої рады постановила: замѣнити старій таблицѣ (!) съ надписями по школахъ новыми, ѣтповѣдающими точно приписанѣй шкѣльнѣй правописи“.

Я пѣйду навѣть дальше и скажу, що зъ причины правописной неодностайности шкѣльныхъ книжокъ навѣть въ тыхъ самыхъ закладахъ въ розличныхъ клясахъ учится роз-

личной правописи и щбъ въ однѣй клясѣ добре и правильне, уходитъ въ другѣй за похибку. Хлопцѣ, що читають кромѣ школьныхъ книжокъ еще другіи книжки и газеты, печатаніи нешкольною правописею, збиваются зовсѣмъ зъ толку и пишутъ, якъ Богъ дастъ. Та и не диво, коли и саміи профессоры мусять неразъ прибѣгати до „Regeln und Wörterverzeichnis“ або до правописныхъ табличокъ, котрыми надѣляютъ ихъ щедро школьнѣи власти, о порадѣ, чи писати Schloß чи Schloß, bewußt чи bewußt, mißachten чи mißachten або може misachten, чи писати Kenntniß чи Kenntniß або Kenntnis; чи Rath, Wuth, Antheil чи же Rat, Wut, Anteil; коли писати k а коли c, Klasse чи Classe, korrekt чи correct; або зновъ чи має бути z чи c, Karzer чи Carcer, Dezember чи December. Веѣ тѣи способы писаня суть правильнѣи, — тѣлько въ иншѣй державѣ. Подѣбныхъ непевностей есть еще много. Австрѣяки и Баварчики пишутъ въ школахъ gib, gibst, gibt, а въ Пруссіи и въ Саксоніи пишеша gieb, giebst, giebt; натомиѣсть пишеша у насъ fieng, gieng, tödtlich, а всюды инде fïng, ging и tötlich, tot, töten. Такожь не вгадае нѣкто безъ школьныхъ правописныхъ табличокъ, чи писати глаголы на

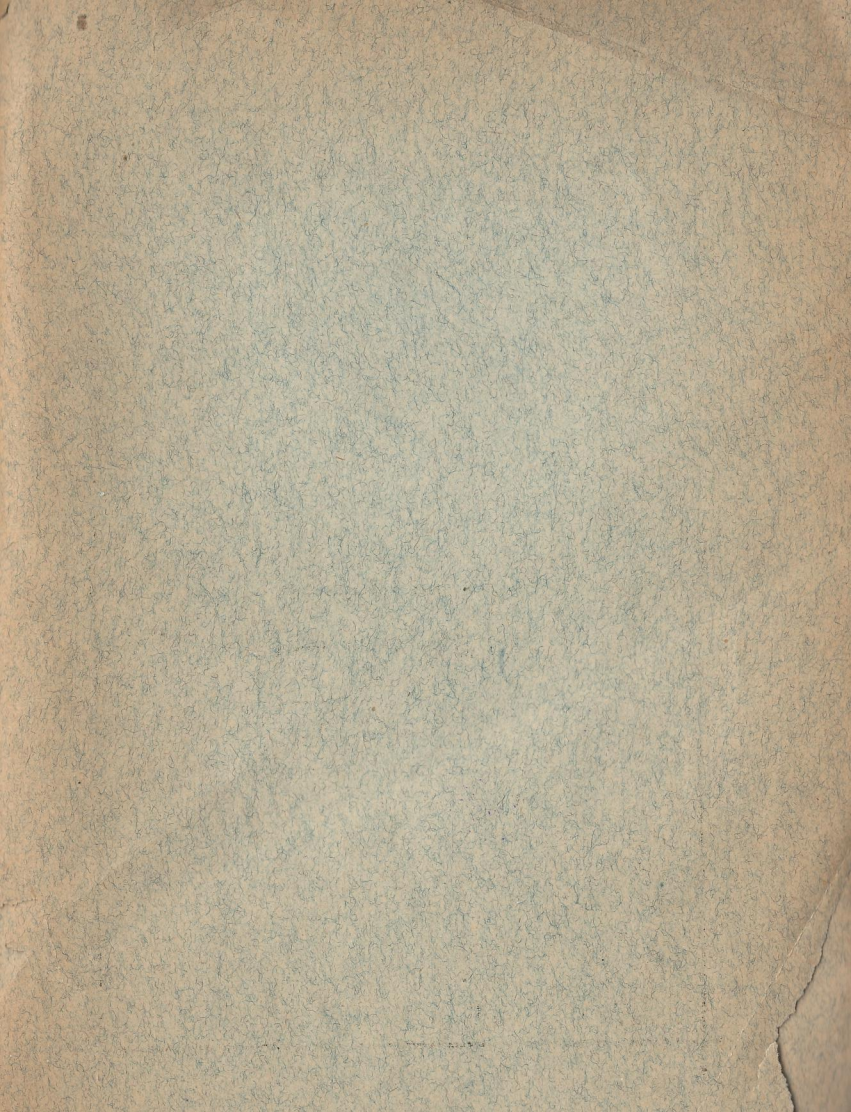
ieren чи на iren, коли писати велику початкову букву, чи abends, von neuem чи же Abends, von Neuem; an Stelle des чи an stelle des; чи Hilfe чи Hülfe, Literatur або Litteratur, Achse чи Ахе, gültig чи giltig, Heerde, Kameel чи же Herde, Kameel; Sündflut чи Sintflut и т. д. Наводимо тутъ для короткости всюда лишъ по одному и по два приклады, хочъ моглибы мы навести цѣлѣй десятки. Не менше непевне єсть дѣленье слѡвъ и такъ пишуть разъ zustandekommen, überhandnehmen, theilnehmen, а въ иншихъ краяхъ zustande kommen, überhand nehmen, teil nehmen и т. д. Суть навѣтъ нѣмецкѣй державы и мѣста, котрѣи не знаютъ, якъ маются писати. Такъ Виртембергѣи пишеса ажъ на чотыри способы, а Баварѣи на два: Württemberg, Wirttemberg, Wirtemberg, Wirttemberg; Baiern, Bayern. Читаємо такожъ Cöln, Köln, Cölln, Coburg и Koberg и т. д. Впрочемъ доперва ледви якихъ трійцять лѣтъ тому назадъ, якъ Нѣмцѣ перестали сваритися, чи они Deutsche чи Teutsche.

Нехайже отже еще кто скаже, що тѡлько мы Русины самѣи не маємо правописи! Колибы то справдѣ у насъ всеи журбы було лише стѡлько, що задля правописи, то моглибы мы спокѡйно лягати спати и сказати собѣ смѣло:

Lieb Vaterland kannst ruhig sein, або якъ переспѣ-
вавъ се красно нашъ Федьковичъ: О рускій
льве, спокоенъ будь!

Только не засыплаймо, а въ свой часъ и
правопись буде!

Д-11.457

Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка
подоъ зарядомъ К. Беднарского.

СТУДІЯ
Мих. Подольського.

ПРАВОНІСНИЙ РУХЪ ВЪ СВРОГѢ.

Львѣвъ, 1883.
Накладомъ автора.